

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου ἔ. ἔτ. ἐτέλεσεν ἐν τῇ ἀσφυκτικῶς πλήρει αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μνημοσύνον φιλολογικὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστ. Κουρτίδου, διαπρεποῦς παιδαγωγοῦ καὶ λογοτέχρου Θρακός, μέλους δὲ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Θρακικῶν». Κατὰ τοῦτο εἰσηγούμενου τοῦ κ. Φιλίππου Μανουηλίδου προέδρου τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου», ὁμίλησαν συγκινητικώτατα μετ' αὐτὸν κατὰ σειράν ὁ σεβαστὸς κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλος, ἀκαδημαϊκός, ὁ κ. Δ. Λάμπας Ἐκπαιδ. Σύμβουλος καὶ παιδαγωγὸς καὶ ὁ κ. Γρ. Ξενοπούλος, ὁ ἐπιφανὴς λογογράφος, ἀπήγγειλε δὲ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ τέχνης συγκινητικὰ ὁ μικρὸς Λάκης Κουρούκλης τρία του ποιήματα καὶ ἀνέγνωσεν ἓνα του διήγημα, ὡς δεῖγμα τῆς συγγραφικῆς του ἰκανότητος ἡ κ. Φερέντσιο. Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὰς ὁμιλίας τῶν ἀγορητῶν, τοὺς ὁποίους τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» ἐγκαταλείπει ὁλοψύχως καὶ ἀπὸ τῶν σιγῶν τούτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ καὶ Κύριοι,

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἓνα καθῆκον, ἑστὸς διὰ βερόν, θὰ με ὑπερξέωνε ν' ἀπευθύνω ἐπιμνημοσύνης ἐπιστολὴν εἰς τὸν νεώτερόν μου Κουρτίδην, εἰς τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατάβλητος φέλησις καὶ τὸ ἀκαταπόνητον πνεῦμα, εἶχον πείσει τοὺς πάντας, ὅτι καὶ τὸ σῶμά του, τὸ ὁποῖον εἶχε στομῶσει τὸ καθῆκον, δὲν ἤθελε τόσον ἐξαφνικὰ ὑποκύνει εἰς τὸ μοιραῖον κτύπημα, δὲν ἤθελε τόσον προῶρως «γυμνωθῇ τοῦ φυσικοῦ της χεϊτῶνος ἢ ἀκαμψῆς του ψυχῆ».

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἡ μακρὰ καὶ ἀδιάσπαστος φιλία μας, ἡ ὁποία ἤρχισε τόσον ὁμαλῶς καὶ μετὰ τόσην φαιδρότητα, θὰ ἐτερματίζετο τόσον ἀποτόμως καὶ μετὰ τόσην τραγικότητα.

Καὶ παρέμεινεν ἀλησμόνητος ἡ ἡμέρα ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦλθε τὸ πρῶτον πρὸς ἐμὲ κρατῶν συστατικὴν ἐπιστολὴν Βυζαντινοῦ φίλου μου. Ἦμουν ὁ πρῶτος Ἑλλαδικὸς τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε. Διέμενα τότε εἰς ἓνα σπιτάκι τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως. Μοῦ εἶπε γρήγορα-γρήγορα τὸ ὄνομά του, τὰς σπουδὰς του, τὰς σκέψεις του, τὰς ἀποφάσεις του, τὰς ἐλπίδας του. Τὸν ἤκουσα, τὸν ἐνεθάρρυνα, νέοι δὲ καὶ φαιδρότατοι καὶ οἱ δύο ἐπροτιμήσαμεν νὰ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ ἀνοιχτὸν ἔδαφος, διὰ νὰ ἀνταλλάξωμεν περιπατῶντας τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς γνωριμίας μας, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς φιλίαν.

Διηυδύνθημεν τότε πρὸς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἐκεῖ ἠψιλά, ἐσκέφθην, θὰ εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον, διὰ νὰ αἰσθανθῇ τὸν πρῶτον γοητευτικὸν συγκλονισμόν, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δραματισμοῦ. Ὅταν ἐφθάσαμεν ὤρμησεν ὁ Κουρτίδης, ἀγκάλιασε τὸ Ἀντιοχικὸν μνημεῖον καὶ ἐφίλησε τὸ μάρμαρόν του. Ἀφοῦ δὲ ἐπεσκόπησεν ἐνθους τὰ περὶ, ἐστράφη καὶ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ἐλαμποκοποῦσαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰ γραφικὰ ἐρειπώματα τοῦ κορυφαίου τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Τέχνης δημιουργήματος.

— «Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, τοῦ εἶπα, ἀγαπητέ μου Κουρτίδη, ὅτι πατοῦμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν Μουσῶν καὶ ὅτι ἐδῶ κάποιον θὰ εὐρίσκεται καὶ ὁ θρυλικὸς τάφος τοῦ Μουσαίου».

Ἦρχισαν νὰ παρελαύνουν ἐνώπιόν μας τότε εἰς φανταστικὴν σειράν, ὅλοι αἱ ἀρχέγονοι μῦσαι τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν: ὅλοι οἱ πανάρχαιοι κάτοχοι τοῦ μυστηρίου τοῦ ὕμνου καὶ τοῦ μέλους· ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι σύμβολα τοῦ ἀρμονικοῦ καὶ τοῦ ὥραίου.

Τελευταῖος ὅλων εἰς τὴν σειρὰν ἦρχετο ὁ νεὸς Θεῦλος.

Λέν ἐλησμονήσαμεν οὔτε τὰς Αἰῶνας. Πρὸς τὰ φαντασθῶ τότε, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος: ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐδοκίμασαν τὸν Λίνον, διότι ἀπέθανεν, ἐνῶ προσέφερε τοὺς καρπούς του, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ θάψῃ καὶ ἐγὼ τὸν Λίνον τῆς διανηκτικῆς παραγωγῆς τοῦ Λίνου τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει νεότητα, ἀλλ' οὔτε καὶ γῆρας ἔχει.

Τουλάχιστον ὁ φίλος μου ἠτύχησε νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὰς πικρίας τοῦ παρατεινομένου ἐπιδόγου τῆς ζωῆς, ὅτε ὁ ἀνθρώπος προπέμπει τὰς ἀναμνήσεις του καὶ ἔπεται αὐτός, μόνος, καὶ νεκροπομπὸς καὶ νεκρός.

Ὁ Κουρτίδης ἐγεννήθη εἰς τὴν χώραν τοῦ μυστηρίου, τοῦ ὥραίου καὶ τῆς ἀγάπης. Εἰς τὴν Θράκην τοῦ Ὀρφέως· εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ὅπου τὸ ἄσμα ἔκαμνε τοὺς κορμούς τῶν δένδρων νὰ λησμονοῦν τὴν ἀκνησίαν των· τοὺς βράχους τῶν βουνῶν νὰ λησμονοῦν τὴν ἀναισθησίαν των καὶ τὰ θηρία νὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς φωλεοὺς των καὶ νὰ πλησιάζουν δειλά δειλά, διὰ νὰ ἐνωτισθοῦν τοὺς εὐθέους τῆς λύρας παλμούς.

Ὁ Κουρτίδης δὲν ἦτο νερθηκοφόρος τις ἐκ τῶν πολλῶν. Ἦτο τέλειος μύστης τοῦ ἐπιστητοῦ, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Μὲ πυρρὸν ἱεροφάντου διέσχίζε τὸ ἔρεβος τῆς ἀμαθείας καὶ διωχέτευσ τὰ διανῆ τῶν γνώσεών του· νάματα ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων μέχρι τῆς λαϊκῆς καλύβης. Καὶ αὐτοφωτιζόμενος, ἠρεῖνα τὸν μυστικὸν θαλαμίσκον τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν λαβύρινθον τῆς ψυχῆς τῆς γυναικὸς. Ἄν δὲ πολλάκις ἐξῆλθε νικητὴς τῶν σκέψεων, τοῦτο δὲν ὤφειλεν εἰς τὴν βοήθειαν νήματος, ἀλλ' εἰς τὰ ἐφόδια τῶν γνώσεών του, εἰς τὴν ἰδιοφυΐαν του καὶ εἰς τὴν ἐμφυτον εὐθυκρισίαν του.

Τὸ ἀθύρῳρον τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ἥθους τοῦ Κουρτίδου, ἡ ἀνεπίδεικτος ἐμφάνισίς του καὶ ἡ μετριοφροσύνη του — δεῖγμα ἀσφαλὲς τῆς πραγματικῆς ἀξίας — εἶχαν περιορίσει, τὴν πλήρη διάγνωσιν τῆς προσωπικότητός του, εἰς τὸν κύκλον τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ μεταλαβόντων φῶς.

Τώρα πλέον ἡ ἐπίγνωσις αὕτη θὰ γενικευθῇ, διότι : ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται, ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπολογίζεται ἀκριβῶς, μόνον ἀπὸ τὸ κενὸν ποῦ θὰ μείνῃ μετὰ τὸν θάνατόν του.

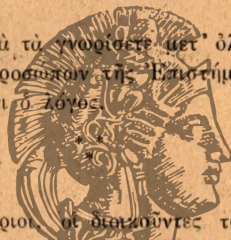
Τὸ ἔργον τοῦ Κουρτίδου ὑπῆρξε πολισιχίδες. Ἄλλ' οἱ διακλαδισμοὶ τοῦ πάντες ἐκφύονται ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν κορμὸν, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται : φιλοπαιδεία καὶ ἀρετή.

Οἱ πνευματικοὶ αὐτοὶ διακλαδισμοὶ δύνανται νὰ διευθετηθῶσιν εἰς δύο συνολικά συμπλέγματα : εἰς τὸ παιδαγωγικόν, ψυχολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν καθόλου, καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὸ λογοτεχνικόν, τεχνοκριτικὸν καὶ αἰσθητικὸν καθόλου.

Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα θὰ τὰ γνωρίσετε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ χεῖλη δύο ἐκ τῶν διαπρεπεσιῶν ἐκπροσώπων τῆς ἑπιστήμης καὶ τῶν Γραμμάτων εἰς τοὺς ὁποίους τώρα ἀνήκει ὁ λόγος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅταν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι, οἱ διακεκολλημένοι τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», μοῦ ἔκαμαν τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ με καλέσουν, ὅπως μετάσχῃ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον, εἶπα εἰς αὐτοὺς : «Κύριοί μου ! Ὅλοι, ὅσοι θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτὴν τελετήν, θὰ σᾶς εἴμεθα περισσότερον παρὰ εὐγνώμονες, διότι μᾶς παρέχετε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν νὰ ζήσωμεν ἔστω καὶ ὀλίγας στιγμὰς τοῦ χρόνου ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν μνήμην ἑνὸς εὐγενοῦς μὲν τέκνου τῆς Θράκης, ἀλλ' ἐν ταυτὶ καὶ πολυτίμου ἐθνικοῦ ἀνδρός, ἃν ὡς ἐθνικοὶ ἄνδρες πρέπει νὰ λογίζωνται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ ἀνυψῶνται τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τοῦ ὅλου ἔθνους. Εἰς τὴν ἀνύψωσιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσεν ὅσον ὀλίγοι ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης διὰ πεντηκονταετοῦς πολισιχιδεῶς πνευματικῆς ἐργασίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ σχεδὸν μορφωμένος Ἕλλην τῶν τελευταίων πενήκοντα ἐτῶν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχῃ εἰς τὴν ψυχὴν του κατιτὶ ἀπὸ τὸν Κουρτίδην, κατιτὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμά του, τὰς ιδέας του καὶ τὰς γνώσεις του, κατιτὶ ἀπὸ τὰ συναισθήματά του καὶ τὴν καρδίαν του, κατὰ τέλος καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος τοῦ ἀκόμῃ». Αὐτὰ εἶπα εἰς τοὺς κυρίους τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὅλοι σας θὰ ἐλέγατε τὰ ἴδια.

Πολισχιδής είναι, καθὼς εἶπα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κουρτίδου, εἰς ἐμὲ δὲ ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ εἰκονίσω δι' ὀλίγων ἓνα μέρος τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν δρασίον του. Ἀλλὰ καὶ ἡ δρασίς του αὐτῇ εἶναι πάλιν πολυμερής, δι' αὐτὸ δὲ εἶμαι ἡναγκασμένος νὰ ἐξάρω ἐδῶ συντομώτατα τρία μόνον, τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα, σημαῖα αὐτῆς, νὰ σᾶς παρουσιάσω δηλαδὴ τὸν Ἀρ. Κουρτίδην α') ὥς ἐπιστήμονα παιδαγωγὸν καὶ φιλόσοφον, β') ὥς μορφωτὴν διδασκάλων καὶ γ') ὥς καλλιεργητὴν τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ὥς συγγραφεὰ δηλαδὴ βιβλίων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν.

Ὡς ἐπιστήμων παιδαγωγικὸς καὶ φιλόσοφος ὁ Κουρτίδης στρέφει διαρκῶς τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν *ψυχολογίαν τοῦ παιδίου* ἢ ὅποια, καθὼς ἡξεύρετε, ἐρευνᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὅποια δι' αὐτὸ εἶναι ἡ κυριωτέρα ἀπὸ τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπιδρῷ ὁ παιδαγωγὸς ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τοὺς νόμους κατὰ τὰς ὁποίους ἐξελίσσεται αὕτη; Ἦδη ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ Κουρτίδου, ἡ Γερμανιστὶ γραφεῖσα διατριβὴ του «*Gewöhnung und Gewohnheit*» (Ἐθισμός καὶ ἔθος, Ἀσκήσις καὶ συνήθεια)—ἐργασία, τὴν ὅποiam χρησιμοποιοῦν πολλαχῶς ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ θέμα αὐτό, εἶναι ἀπὸ παντὸς ψυχολογικὴ ἐργασία, διότι, μολοντι ποῖον θέμα τις εἶναι ἡ καταδείξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐθισμοῦ ἢ παιδαγωγικοῦ καὶ διδασκτικοῦ μέσου, ἐν τούτοις τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διατρίβου εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ψυχοφυσιολογικῶν παραγόντων, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ὁ ἐθισμός. Ἐπακολουθοῦν ἄλλαι ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, ἑλληνικαὶ αὐταί, καθὼς ἡ «*ψυχολογία τοῦ παιδίου*», «*αἱ ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ*», «*αἱ πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι*», «*ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις*» καὶ ἄλλαι, διὰ τῶν ὁποίων κατορθώνει ὄχι μόνον νὰ καθιστᾷ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδίου οἰκείαν εἰς ὅλον ἐνδυνάτους ἐπιστημονικοὺς καὶ διδασκαλικοὺς κύκλους, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ ἀναπτύσῃ αὐτήν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, πολὺ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ καθαυτὴ παιδαγωγικαί, ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ἐκείναι, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ, πῶς πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ σχολεῖα αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ἰδίως δὲ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, ἡ Ζωολογία καὶ ἡ Βοτανική. Εἰς τὰ σχετικὰ συγγράμματα τοῦ Κουρτίδου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ πρώτη ἐξέγερσις τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διδασκάλων μας πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε ἔξω μίαν αὐτόχρημα ὑποτυπώδη καὶ μαρασμώδη ζωὴν εἰς τὰ σχολεῖά μας. Θὰ ἀπορήσετε ἴσως, Κυρία καὶ Κύριοι, πῶς ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, ὁ ὁποῖος ἔχει τόσον ὡς φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, εἰργάσθῃ μὲ

τόσον φανατισμόν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἡ ἀπορία σας ὅμως αὐτὴ θὰ μεταβληθῇ εἰς θαυμασμόν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν βαθύτητα τοῦ Κουρτίδου, ἂν ἀναλογισθῇτε τὰ δύο κύρια ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα τὸν ὥθησαν εἰς τὴν ἀσχολίαν του αὐτῇ. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλατήρια αὐτὰ θὰ τὸ ἀκούσητε μὲ τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ Κουρτίδου. Ὅταν κάποτε μετὰ τὴν ἐκδοσιν ἐνὸς ἀπὸ τὰ περὶ ὧν πρόκειται συγγράμματά του ἔσπευσα νὰ τὸν συγχαρῶ δι' αὐτό, ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζεν, ὅτι καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν φυσιογνωστικῆς διδασκαλίας, μοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Ἀγαπητέ μου φίλε! Λέχομαι τὰ συγχαρητήριά σου μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν χαρὰν, διότι προέρχονται ἀπὸ ἓνα Παιδαγωγικόν, ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μαζί μου εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ λαοὶ θὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν οἰκονομικὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερα στρώματα κατέχουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας φυσιογνωστικὰς γνώσεις. . . .» Ἀκούοντες τὴν λέξιν «ἀγῶν» μὴ νομίζετε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ Κουρτίδης ἐθεώρει ὡς προορισμὸν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν. Ὁ ἄκακος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ἦτο περισσότερο ὑπὸ καθε ἄλλον εἰρηνιστὴς καὶ ἐφρόνει μαζί μὲ τόσα ἄλλα ἐκλεκτὰ πνεύματα, ὅτι λαοὶ καὶ ἄτομα ἓνα μόνον προορισμὸν ἔχουν, ὅπως ἐν ταῖς ἀδελφωτικαῖς ἀποχαρακτηριστικαῖς πνευματικαῖς ἀγαθὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπῆλθεν ὁ Κουρτίδης τούτοις μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν βαθύτητα, ὅτι ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ἀποβαίνει καθαρὰ οὐτοπία, ἐφ' ὅσον δὲν αὐτὸς ἀπὸ τὸ μέσον ὁ ἀμείλικτος οἰκονομικὸς ἀνταγωνισμὸς, καὶ ἔβλεπεν ἀκαίρως, ὅτι αὐτὸ ἵμπορεῖ νὰ γίνῃ, μόνον ἂν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἄτομα προικισθῶν μὲ τόσας φυσιογνωστικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑποτάξουν τὴν φύσιν εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοιοῦτοτρόπως τὴν ὕλικήν των εὐημερίαν, διὰ νὰ ἵμποροῦν κατόπιν νὰ ἐπιδίδωνται ἀπερίσπαστοι εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν εὐγενεσιτέρων ἰδεωδῶν. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα ἐλατήριο τῆς προκειμένης ἀσχολίας τοῦ Κουρτίδου. Ἀκόμη ὅμως βαθύτερον καὶ φιλοσοφικώτερον εἶναι τὸ ἄλλο του ἐλατήριο. Ὁ Κουρτίδης ἔχει τὴν ὀρθοτάτην γνώμην, ὅτι κάθε ἄνθρωπος, πολὺ δὲ περισσότερον φυσικὰ ὁ μορφούμενος διὰ τῆς ἀγωγῆς, ὀφείλει νὰ παραδέχεται καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ κάτι τι ὡς προορισμὸν του ὅχι εἰς τὰ τυφλά, ἀλλὰ στηρίζων τὸν προορισμὸν του αὐτὸν ἐπάνω εἰς μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἵμπορῇ νὰ λέγῃ: «φέρομαι ἔτσι καὶ ἔτσι, διότι αὐτὸ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψίς μου!» Διὰ νὰ σχηματίσωμεν ὅμως μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν σχηματίσει μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ὅλου κόσμου, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ἡ ζωή.

Ἀλλὰ διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ὁρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐρευνήσει καὶ νὰ ἔχωμεν γνωρίσει τὴν οὐσίαν καὶ τῶν δύο συντελεστῶν τοῦ κόσμου, τοῦ πνεύματος δηλαδή καὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ τὴν σχέσιν, ἣ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ αὐτῶν. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὸ πνεῦμα εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἄνευ τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ προορισμοῦ μας. Ἴδου λοιπόν, διὰ ποῖον ἄλλον λόγον ἀπέδιδεν ὁ Κουρτίδης τόσῃν σημασίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ἂν εἶναι τόσον σπουδαία ἡ δρᾶσις τοῦ Κουρτίδου ὥς ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ καὶ φιλοσόφου, δρᾶσις, διὰ τῆς ὁποίας συνετέλει ἐμμέσως μὲν, οὐχ ἥττον δ' ὅμως σημαντικώτατα καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἢ ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐργασία του, ἡ δρᾶσις του δηλαδή ὡς μορφωτοῦ διδασκάλων. Ὑπηρετήσας ἐπ' ὀλίγον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκαλικοῦ σταθμοῦ του ὡς καθηγητὴς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν ὑπηρετήσας κατόπιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος εἰς τὸ Διδασκαλεῖον θηλέων Ἀθηνῶν, τὸ συντηρούμενον ὑπὸ τῆς Φιλελευθερικῆς Ἐταιρείας, καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Νηπιαγωγῶν, τὸ συντηρούμενον ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων, τέλος δὲ ἐπὶ ἑκατὸν χρόνον ὡς διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου θηλέων Παιδείας. Ἀπὸ τῶν σύντομον αὐτὸν ἀπολογισμὸν τῆς διδασκαλικῆς του δράσεως παρατηρεῖτε, Κυρία καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ αἰμίμητος ἀνὴρ ἀφιέρωσεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἐνεργὸν ζωὴν του εἰς τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσῶν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον καὶ συμπτωματικόν, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς ἐσκεμμένης καὶ ἐλευθέρας ἐπιλογῆς του. Ὁ Κουρτίδης ἔλαβεν ὑπ' ὄψει του ἅψ' ἑνός, ὅτι ἡ σχολικὴ ἀγωγή δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποφέρῃ ἀξιόους λόγου καρποὺς χωρὶς τὴν ἀμέριστον συνδρομὴν τῆς οἰκιακῆς, ὅτι δὲ κύριος παροχεὺς τῆς οἰκιακῆς ἀγωγῆς θὰ μένῃ πάντοτε ἡ μητέρα, τῆς ὁποίας πάλιν μορφώτρια θὰ εἶναι πάντοτε ἡ διδασκάλισσα. Ἐξ ἄλλου ὁ Κουρτίδης ἤξευρε πολὺ καλά, ὅτι διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκαλισσῶν ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τῶν Παιδαγωγικῶν καὶ ἄλλα χαρίσματα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα χρειάζονται διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων. Ὁ μορφωτὴς διδασκαλισσῶν πρέπει νὰ εἶναι καὶ πλουσία συναισθηματικὴ φύσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἡμπορεῖ νὰ ἐπιδρῷ ἐπὶ τὴν γυναικίαν ψυχὴν πολὺ εὐκολώτερα καὶ ἀμεσώτερα παρὰ μὲ τὴν ψυχρὰν διάνοιαν. Ἐβλεπε δὲ ὁ Κουρτίδης, ὅτι κατεῖχε τὸ μέσον αὐτὸ τῆς ἐπιδράσεως πλουσιώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν αὐτοὺς ἔθεσεν ὁ αἰμίμητος ἀνὴρ ὡς ἀποκλειστικὸν προορισμὸν τῆς ἀμέσου παιδαγωγικῆς

του δράσεως τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσών. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς τοῦ αὐτῆς τὸ ἡξέυρετε ὅλοι. Αἱ περισσότεραι, ἀλλὰ καὶ καλύτεραι διδασκάλισσαι τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἔτων εἶναι μαθήτριά τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποβαίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συντελεστάς τῆς σχετικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῆς γυναικείας μορφώσεως εἰς τὴν πατρίδα μας.

Ἀσυγκρίτως ὅμως σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε εἰκονισθείσας εἶναι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἡ παιδαγωγικὴ ἐκείνη ἐργασία, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Κουρτίδης ὡς *καλλιεργητῆς τῆς παιδικῆς φιλολογίας*, ὡς συγγραφεὺς ἔργων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων, διὰ τῶν ὁποίων πλεόν ὁμιλεῖ ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τῆς νεολαίας. Τὸ ζήτημα, ποῖα ἄλλα βιβλία ἐκτὸς τῶν ὀλίγων καὶ κατ' ἀνάγκην ξηρῶν σχολικῶν πρέπει νὰ δίδονται εἰς τὰ παιδιά, ποῖα ἐξωσχολικὴ πνευματικὴ τροφή, ὡς συμπλήρωσις, ἐπέκτασις καὶ ἐμβάθυνσις τῆς σχολικῆς, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ἀνακούφισις ἀπὸ αὐτῆς, πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τοὺς νέους, ἀπασχολεῖ τὸν Κουρτίδην εὐθὺς ἀπὸ τὰς πρώτα βήματα τῆς παιδαγωγικῆς του δράσεως. Τὸ ζήτημα αὐτὸ — ζήτημα τὸ ὁποῖον εἶναι πάντοτε φλέγον εἰς καθε μορφωμένην κοινωνίαν, εἰς τὴν ὅσῃ καὶ εἰς τὰς μικροτέρας ἀκόμη πόλεις τῆς ἡμετέρας — καὶ μὴ λειπὸν σύλλογοι μεμινθότες διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν νέων, σύλλογοι, εἰς τοὺς ὁποίους θεωροῦν ὡς ὑψίστην τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ὑψίστην τῶν υποχρέωσιν νὰ μετέχουν ἔξοχοι ἄνδρες καὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες, — τὸ ζήτημα αὐτὸ μόλις ἤρχισε νὰ ἀνακινήται παρ' ἡμῖν, ὅταν ἤρχισε τὴν σταδιοδρομίαν του ὁ Κουρτίδης. Τὸ εἶχεν ἀνακινήσει πρῶτος ὁ λαμπρὸς σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέδωκεν ὀλίγα βιβλία διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν, τὰ περισσότερα μεταφράσεις τοῦ ἀειμνήστου Α. Βαμπᾶ, διὰ νὰ τὸ ἐγκαταλίπη ὅμως μετ' ὀλίγον, διότι εἶχε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ πολλὰ ἄλλα, ἐπίσης κεφαλαιώδη, ζητήματα. Ὅ,τι δὲν ἠμπόρεσε νὰ συνεχίσῃ ἕνας ἰσχυρὸς Σύλλογος, ἀνέλαβε νὰ τὸ κάμῃ ἕνας ἀδύνατος ἰδιώτης, ὁ πολύτιμος Ἑλλην καὶ ἐδῶ παρὼν Νικόλαος Παπαδόπουλος ὁ Ὑδραῖος, ὁ δημιουργὸς τοῦ περιφήμου παιδικοῦ περιοδικοῦ «τῆς Διαπλάσεως τῶν παιδων». Μὲ τὸν Παπαδόπουλον ἐσυγγένευσεν καὶ συνεργάτης του εἰς τὴν Διάπλασιν ἔγινεν ὁ ἀειμνήστος Κουρτίδης, διατελέσας ἀρχισυντάκτης τῆς ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Εὐρίσκομαι ἤδη, Κυρίαί καὶ Κύριοι, εἰς τὴν μέσσην ἡλικίαν καὶ ἀναπολῶ, μὲ ποίαν λαχτάραν ὡς μικρὸ παιδί ἐπερίμενα τὸ νέον φύλλον τῆς Διαπλάσεως, διὰ νὰ διαβάσω τὸ νέον διήγημα, τὸ νέον δραματάκι ἢ τὴν κωμωδιοῦλα, τὸ νέον ποίημα ἢ τὸν νέον διάλογον, τὸν ὁποῖον θὰ εἶχε γράψῃ εἰς αὐτὸ ὁ *Αἰμίλιος Εἰμαρμένος*,

—εἶναι τὸ ψευδώνυμον, μὲ τὸ ὁποῖον ἔγραφε συνήθως εἰς τὴν Διάπλασιν ὁ δοιδήμος Κουρτίδης. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, διὰ νὰ γίνουν προσιτὰ εἰς εὐρύτατον κύκλον μικρῶν ἀναγνωστῶν, τέτοια δὲ εἶναι αἱ Παιδικαὶ Σελίδες, τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, οἱ Παιδικοὶ Διάλογοι, ἡ Παιδικὴ Ἀνθολογία, τὸ Θέατρον Οἰκογενείας καὶ Σχολείου καὶ ἄλλα. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου ὀλίγα καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης παιδικῆς φιλολογίας, τὰ ὁποῖα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Κουρτίδης καὶ ἐκ τῶν ὁποίων Σᾶς ἀναφέρω προχείρως τὴν Ἀνθούλαν, τὸν Γῦρον τῆς Οἰκίας, τὸν Ἀγροτικὸν οἰκίσκον, τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐσεβίου, τὴν Μουφλοῦ, τὸ εἰς τὴν Θάλασσαν, τὸν Ναυαγὸν τῆς Κυνθίας κ.τ.λ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ἰδίως δὲ τὰ περισσότερα παιδικὰ διηγήματά του, εἶναι αὐτόχρονα λογοτεχνικά ἀριστουργήματα, εἶναι ἔργα κλασικά, δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας. Διότι εἰς αὐτὰ ὁ Κουρτίδης μᾶς παρουσιάζει ἰδέας καὶ συναισθήματα θεμελιώδη, ἰδέας καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται κάθε ἄνθρωπος ὁποιασδήποτε ἡλικίας, τὰ παρουσιάζει δὲ μὲ λογοτεχνικὴν μορφήν ἀπλὴν καὶ ἀπέριτον, δι' αὐτὸ δὲ προσίτην εἰς ὅλους. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὁ Κουρτίδης μὲ ὅλα του τὰ ἔργα τῆς παιδικῆς φιλολογίας ὁμιλεῖ παρ' εὐθείας εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν, τὴν τρέπει καὶ τὴν διδάσκει, τὴν συγκινεῖ καὶ τὴν μορφώνει, τὴν ἐξυψώνει συντόμως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον. Καὶ ἂν δὲν εἶχε καμὲν τίποτε ἄλλο ὁ Κουρτίδης, θὰ ἔφθανε μόνῃ ἡ ἐργασία του αὐτῇ διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς Ἑθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Δι' αὐτὸ θὰ Σᾶς παρακαλέσω, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅπως ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὴν ἐργασίαν του αὐτὴν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐγενῇ πνευματικὴν τροφήν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἔδωκε, δίδει καὶ θὰ δίδῃ ἐπὶ μακροὺς χρόνους εἰς τὰ παιδιὰ μας, θελήσατε νὰ τὸν εὐχαριστήσετε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς Σας, ἐγαιρόμενοι καὶ μένοντες ὀρθιοὶ ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα. (Γίνεται).

Αὐτὴ εἶναι, Κυρίαί καὶ Κύριοι, μὲ ὀλίγας καὶ ὥχρως λέξεις ἡ παιδαγωγικὴ καὶ φιλοσοφικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου. Τὸ τελευταῖον σημεῖόν της μᾶς φέρει πλέον εἰς τὴν ἐν γένει λογοτεχνικὴν ἐργασίαν τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε λογοτεχνήματα ὄχι μόνον διὰ τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μεγάλους, ἐργασίαν, τὴν ὁποῖαν θὰ σᾶς παρουσιάσῃ ὁ ἱσάξιος συνεργάτης του καὶ ἐπιφανὴς Ἕλλην λογοτέχνης κ. Γρ. Ξενόπουλος. Πρὶν παραδώσω τὸν λόγον εἰς αὐτόν, θὰ Σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπιτάξω εἰς ὅσα εἶπα δύο μόνον λέξεις: Ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κουρτίδου, ἰδίως ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην ἐσκεμ-

μένων και ὀργανωμένων μνημοσύνων, ὅπως τὸ ἀποψινόν, διὰ τὰ ἀνακα-
λεῖται εἰς τὴν μνήμην μας· εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ δίδῃ εἰς
κάθε μορφωμένον καὶ εὐγενῆ ἄνθρωπον ἀδιακόπως ἀφορμὰς νὰ κάμνῃ εἰς
τὰ ἄδυστα τῆς ψυχῆς του ἀνεπίσημα μὲν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὄχι ὀλιγώτερον
ἱερὰ μνημόσυνα τοῦ Κουρτίδου. Καὶ τὰ μνημόσυνα αὐτὰ θὰ εἶναι ἢ καλυ-
τέρα ἀμοιβή, δι' ὅσα εἰργάσθῃ ὑπὲρ τοῦ Ἑθνους ὁ ἀείμνηστος Ἀριστοτέ-
λης Κουρτίδης.

ΔΗΜ. Ι ΛΑΜΨΑΣ

* *

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Μοῦ ἀνετέθη νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μόνον
ὡς αἰσθητικοῦ καὶ λογοτέχνου. Ἀλλ' ἢ ἀπομόνωσις καὶ ἡ χωριστὴ ἐξέτα-
σις τῶν ιδιοτήτων δὲν εἶναι τόσον εὐχερὴς. Ὁ ἄνθρωπος δὲν χωρίζεται.
Καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰ νὰ κριθῇ κανεὶς ὡς λογοτέχνης, πρέπει νὰ ληφθοῦν
ὑπ' ὄψιν καὶ ὅλαι του αἱ ἄλλαι ιδιότητες. Ὅταν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀρι-
στοτέλους Κουρτίδου, ἔγραψα ἕνα σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου
τὸν ὠνόμασα «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Ἐνῷ ἄλλος θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν
ὀνομάσῃ «ὁ παιδαγωγὸς λογοτέχνης». Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοῦ Ἀρι-
στοτέλους Κουρτίδου, δὲν θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὴν μόνον «ὁ παιδαγωγός», ἢ
μόνον «ὁ λογοτέχνης». Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦτο «ὁ λογοτέχνης
παιδαγωγός». Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς του. Καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀκριβῶς
τὴν ἀποψιν ἦτο τόσον ιδιότυπος καὶ μοναδικὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι
δὲν ὑπῆρξεν ἴσως ἄλλος Ἑλλήν παιδαγωγὸς μὲ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα
τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου.

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν, ἠμποροῦμε τώρα νὰ ἐξετάσωμε χωριστὰ
τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας. Ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερά του
στοιχεῖα ἦτον ὁ ἐνθουσιασμός. Τὸ περιστατικὸν τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς
ἡμέρας τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸ ὁποῖον διηγῆθῃ ὁ κ. Καμπού-
ρογλου—ὅταν ὁ νέος Θράξ ἐνηγκαλίσθῃ καὶ κατεφίλῃσε δακρύων τὰρχαῖα
μάρμαρα—μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐγ-
κατέλειψε τὸν λογοτέχνην παιδαγωγόν. Ἦτο ἐνθουσιώδης καὶ ὡς ἄνθρω-
πος καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συγγραφεύς. Τὸ ὥρατον, τὸ ὑψηλόν, τὸ
εὐγενικόν, ὅπου τὸ εὐρίσκειν, ὅπου τὸ βλεπεῖν,—ὅπου τὸ ἐφαντάζετο ἴσως
ἀκόμη—τοῦ ἀνέβαζε δάκρυα στὰ μάτια καὶ τοῦ ἔκαμνε τὴν φωνὴν παλ-
μώδη. Ὡμιλοῦσε μ' ἐνθουσιασμόν, ἐδίδασκε μ' ἐνθουσιασμόν, ἔγραφε μ'
ἐνθουσιασμόν καὶ ἐνηγκαλίζετο μ' ἐνθουσιασμόν, ὅπως τὰρχαῖα μάρμαρα,
ὅλα τὰ ιδεώδη. Ἀπὸ τότε ποῦ ἦτο νέος, ἕως τὰ ἐβδομήντα του χρόνια.
Λιαβιάστε τὸ τελευταῖον του ἄρθρον, περὶ τῆς γυναικείας ἐν Ἑλλάδι ἐκ-
παιδεύσεως, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθῃ εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» ὀλίγον πρὸ

τοῦ θανάτου του : Πάλλεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν,—τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸν κανονικὸν τὸν παντοτεινόν, τὸν ἀκούραστον, τὸν ἀδιάπτωτον !

Πῶς κατῴρθωνε νὰ τὸν διατηρῇ εἰς τὴν ψυχὴν του, ἀκόμη καὶ εἰς καιροὺς ποὺ δὲν ἔβλεπε γύρω του, παρ' ἀνθρώπων ψυχροὺς, σκεπτικoὺς, ἀπογοητευμένους, κουρασμένους, νεκροὺς ; Μυστήριον, ἀλλὰ τὸν διατηροῦσε· θαῦμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἄφινε ποτέ. Καὶ ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης δὲν ἐξοῦσεν, ὅπως θὰ ἔλεγε τώρα κανεῖς, εἰς ἄλλον κόσμον ποὺ τὸν ἔπλασε μὲ τὴν φαντασίαν του, ὅπως συνήθως οἱ ποιηταί. Ὁχι. Ἐξοῦσεν εἰς αὐτὸν τὸν πραγματικὸν καὶ τὸν κακορίζικον. Ἀλλὰ θὰ ἤξευρε, φαίνεται, νὰ βλέπῃ μόνον τὰ καλὰ του, αὐτὰ νὰ λογαριάζῃ, εἰς αὐτὰ νὰ πιστεῦῃ μὲ αὐτὰ νὰ ἐνθουσιάζεται καὶ—τὸ κυριώτερον—νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς γύρω του. Καὶ οἱ γύρω του ἦσαν πρὸ πάντων γυναῖκες,—διδασκάλισσαι, μαθήτριά. Τὰς γυναικείας αὐτὰς ψυχάς, μὲ τὴν διδασκαλίαν του, μὲ τὴν ὁμιλίαν του, μὲ τὰ βιβλία του, μὲ τὴν δρᾶσιν του, μὲ τὸ παράδειγμά του, ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης τὰς ἐκρατοῦσεν ὑπὸ διαρκῆ ἐνθουσιασμόν. Πιστὰν, ἂν θέλετε, ὁ κόσμος του. Καὶ ἂν ἦτο ἐν μέρει δημιούργημά του, ὁ κόσμος αὐτὸς ἦτον ὅμως πραγματικός, καὶ πραγματικὴν εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν δημιουργοῦ καὶ ἐμπνευστοῦ του. διὰ τοῦτο, ὁ ἐξετάζων τὰ λογοτεχνήματα τοῦ παιδαγωγοῦ, διακρίνει καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη ποὺ δὲν εἶναι γραμμένα γὰρ παιδιά, ὅτι ὁ γράφων ἀπευθύνεται πρὸς ἀναγνώστας μὲ τρυφερότην καὶ εὐαίσθητον ψυχὴν, χρησιμοποιοῦν ὅλην τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν εὐαίσθησίαν τῆς ἰδικῆς του.

Καὶ ἰδοὺ, μετὰ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ δεύτερον γνώρισμα τοῦ λογοτέχνου παιδαγωγοῦ: ἡ τρυφερότης, ἡ καρδιά. Τὰ διηγήματά του,—καὶ τὰ παιδικὰ καὶ τὰ ἄλλα,—δὲν εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά, τὰ λογικὰ καὶ ψυχρὰ κατασκευάσματα τῶν ἄλλων παιδαγωγῶν συγγραφέων. Προέρχονται ἀπὸ τὸ αἶσθημα, ἀπευθύνονται εἰς τὸ αἶσθημα, γεννοῦν τὴν συγκίνησιν, φέρουν τὰ δάκρυα. Ὅταν εἰς τὸ τέλος ἐνὸς διηγήματος δακρύῃ ὁ ἀναγνώστης, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ δύο αἷτια χωριστά, καὶ σπανίως ἠνωμένα : ἢ ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην, ἢ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν τρυφερότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης εἶχε τὸ δεύτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεῖς ἓνα διήγημά του,—«τὰ Τρία Τριαντάφυλλα», «τὸ Ποτήρι μὲ τὰ δάκρυα»—κάποτε καὶ μιὰν ἀπλῶς του βιογραφίαν—τοῦ Ζάππα, τοῦ Καπλάνη, τοῦ Βαρβάκη—χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὰ μάτια του ὑγρά. . . .

Ἀλλὰ εὐαίσθησία καὶ καλαισθησία πηγαίνουν τόσο συχνὰ μαζί ! Ἴσως θὰ εὗρισκε κανεῖς, ὅτι γενικῶς ὅλοι οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι εἶναι καὶ καλαίσθητοι. Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦταν. Κι' ἡ μεγάλη του καλαισθησία διαλάμπει πρὸ πάντων εἰς τὸ λογοτεχνικόν του

ὕψος. Ἦτον ἓνας ἑξοχος στυλίστας. Ἄν θέλετε μάλιστα, εἰς τὸ ὕψος αὐτό, ποὺ τὰ περιλαμβάνει ὅλα—ἐνθουσιασμόν, εὐαισθησίαν, καλαισθησίαν—ἔγκειται τὸ λογοτεχνικὸν τάλαντόν του. Διότι μεγάλος δημιουργὸς δὲν ἦτο βέβαια ὁ Κουρτίδης. Εἶχεν ὅμως ἓνα προσωπικὸν ὕψος γεμάτο χάριν, δροσίαν, πνεῦμα καὶ ποιητικὰς εἰκόνας ἢ μεταφορὰς θαυμασίας. Ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς πέντε γραμμὰς του χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἓνα ὅπως, ἓνα ὁσάν. Ἡ εἰκὼν, ἡ παρομοίωσις, ἡ μεταφορά,—τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ ὕψους του. Μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν—καὶ πρὸ πάντων τὴν μικτὴν καθαρεύουσάν, αὐτὴ ἦτο ἡ γλῶσσα του : Τὴν ἀμιγῆ δημοτικὴν τὴν ἔγραφε κατ' ἀνάγκην,—μὲ ἀπαράμιλλον ἀκριβολογίαν· αἱ δὲ παντοῖαι του γνώσεις, ἡ ψυχολογικὴ κι' ἡ ἄλλη του σοφία, καθίσταν καὶ οὐσιώδες πᾶν ὅ,τι ἤξευρε νὰ γράφῃ τόσο ὡραῖα. Ἐξ ἄλλου, ἡ τελεία γνώσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς κι' ἡ φυσικὴ του, ὥς εἴποιεν, τρυφερότης, τὸν ἔκαμναν εἰδικὸν συγγραφέα τῆς νεότητος. Ὅ,τι ἔχει δημεσιεύσει εἰς τὴν «Διὰ πλάσιν» καὶ τὰ σχολικά του ἀναγνωστικά, ἀποτελοῦν ἴσως τὸ δημιουργικώτερον μέρος τῆς λογοτεχνικῆς του παραγωγῆς.

Λέγω ἴσως, διότι δὲν οὐρανοῦνεω χάριν, ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μένει σκορπισμένον ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἡ «Διὰ πλάσιν» τὴν ὁποίαν, ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη, ἐρροφρόνητος μετὰ τὰ ἑξοχα παιδικὰ διηγήματα καὶ τὰ παντοῖα ἀναγνώσματα τοῦ Αἰμυλίου Εἰσαρμένου. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὴν Γέναν, μετὰ τὸ δίπλωμά του, διωρίσθη μὲν καθηγητὴς, ἐξηκολούθησεν ὅμως ἔντονον τὴν λογοτεχνικὴν του δρασίμ, γράφων εἰς ἐφημερίδας, περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια. Ὁ φιλομετρῶν παλαιὸς τόμος τῆς «Ἑστίας»,—καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἐφημερίδος,—τῆς «Ἑβδομάδος», τῆς «Ἐφημερίδος» τοῦ Κορομηλά, τοῦ «Ἀστεος», τοῦ «Νέου Ἀστεος» καὶ τοῦ Ἡμερολογίου Σκόκου, συναντᾷ συχνότατα τὴν ὑπογραφὴν Ἀριστοτέλης Π. Κουρτίδης κάτωθεν διηγηγημάτων, χρονογραφημάτων, ψυχολογικῶν, αἰσθητικῶν καὶ παιδαγωγικῶν μελετῶν, ἢ λογοτεχνικῶν καὶ θεατρικῶν κριτικῶν. Κατόπιν εἰργάσθη, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς τὰ «Παναθήναια» τοῦ Μιχαηλίδου. Βαθυμδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὁ παιδαγωγὸς ἀπερρόφα τὸν λογοτέχνην, ὁ καθηγητὴς ἐκνύριε τὸν συντάκτην. Ἡ λογοτεχνικὴ δρασίς τοῦ Κουρτίδου εἶναι κυρίως ἀπὸ τὰ 1890 ἕως τὰ 1905. Ἐκτοτε ἐμφανίζεται εἰς τὸν λογοτεχνικὸν τύπον ὁλονὲν ἀραιότερα. Δὲν γράφει σχεδὸν παρὰ βιβλία σχολικά. Κάπου—κάπου κάμνει καμμίαν δημοσίαν διάλεξιν. Ὡστόσο ἡ ἐκδοσις τῆς «Νέας Ἑστίας»,—τοῦ περιοδικοῦ τὸ ὁποῖον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω,—ἀναζωπυρώνει τὸν καλαιὸν του ἔρωτα, καὶ ἰδοὺ πάλιν ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης λογοτέχνης. Ἡ μετάφρασις τοῦ «Γιωῦ» τοῦ Γκούναρσων μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τοῦ νέου συγγραφέως,—τὸ «Χέρι», μία αἰσθητικὴ

καὶ ψυχολογικῇ ἐξήγησις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τοῦ Δαβίντσι,—οἱ «Μαρμαρυγές» συλλογὴ πρωτοτύπων γνωμικῶν,—κι' ἡ μελέτη περὶ τοῦ φιλέλληνης Γερμανοῦ ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κομμάτια ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικόν μου. Καὶ γνωρίζων μὲ ποίαν ἀγάπην τὸν ἐδιάβαζαν παλαιοὶ καὶ νέοι θαυμασταὶ του, ὁ Κουρτίδης ἐσκόπει, ἀποχωρῶν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λιδασκαλείου, νὰ φροσιωθῇ πλέον εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ὁ θάνατος,—πρόωρος θάνατος δι' ἓνα τόσον ἀκαίριον καὶ σφριγηλὸν ἐβδομηκοντούτη,—δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ὠραίου τούτου σχεδίου.

Δύο λέξεις ἀκόμη περὶ τοῦ Κουρτίδου ὡς αἰσθητικοῦ καὶ κριτικοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ἦτο τὸ μεγαλύτερον ἴσως μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ του καταρτισμοῦ, τὸν ὅποιον δὲν εἶμαι διόλου ἀρμόδιος νὰ κρίνω. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ θαυμάζω τὴν γνῶσιν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸ πάντοτε αὐστηρὸν ὕψος τῶν κριτικῶν του περὶ λογοτεχνικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων. Ἐνα καιρὸν μάλιστα, δικαίως ὁ Κουρτίδης ἐθεωρεῖτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεατρικός μας κριτικός, ὅπως π. χ. σήμερον ὁ Ἀλκης Θρύλος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἐπιπτώσιν, δὲν ἔστ' μαθητὴς του.

Καὶ θὰ τελειώσω μὲ τὴν εὐχὴν ὅπως τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», τὸ πατριωτικώτατον, ἀναλάβῃ τὴν συγκεντρώσιν καὶ τὴν ἐκδόσιν τοῦ διεσκορπισμένου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Διοσιτάτου Κουρτίδου, τοῦ μεγάλου Θρακός. Τοῦτο θὰ ἦτο τὸ ὠραιότερον μνημόσυνον καὶ τὸ προσήκον μνημεῖον.

Γ.Ρ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ